

DOI: 10.4467/2391-890XPAH.24.010.21072

Anita Młynarczyk-Tomczyk
(Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach)
dr hab. prof. UJK, anita.mlynarczyk-tomczyk@ujk.edu.pl
ORCID iD: 0000-0002-7116-4198

Księgi protokołów rad pedagogicznych jako źródło do poznania praktyki nauczania (przykład liceów pedagogicznych 1944–1970)

Wstęp

Choć literatura naukowa obfituje w publikacje poświęcone źródłom do dziejów szkolnictwa, zwłaszcza w aspekcie regionalnym¹, i pochyłono się też, choć szkicowo, nad protokołami rad pedagogicznych², to nie wykazano jeszcze dotąd ich znaczenia jako dokumentacji niezbędnej do poznania praktycznego wymiaru nauczania. Dlatego też tematyka ta wymaga uzupełnienia, tym bardziej że nie są one zbyt często wykorzystywane, zwłaszcza w pracach o charakterze ogólnopolskim³. Częściej dostrzegane bywają w publikacjach

¹ Na przykład A. Wajs, *Materiały do dziejów warszawskiego szkolnictwa XIX i XX wieku w zasobie Archiwum Państwowego w Warszawie*, „Archeion” 2018, t. 119, s. 411–425; T. Pudłocki, *Księgi ogłoszeń dyrekcji jako źródło do dziejów dnia powszedniego w galicyjskiej szkole średniej na początku XX wieku*, „Galicja. Studia i Materiały” 2018, nr 4, s. 123–138; B. Łuczyńska, *Źródła do dziejów szkolnictwa w Galicji w zasobach Centralnego Państwowego Archiwum Historycznego we Lwowie – w perspektywie krystalizowania się narodu ukraińskiego*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie” 2014, t. 16, s. 281–297.

² P. Gołdyn, *Źródła do dziejów szkolnictwa w Polsce w XX wieku. Sprawozdania szkolne • protokoły rad pedagogicznych • kroniki szkolne*, Poznań 2019.

³ Zabrakło ich m.in. w pracy *Edukacja w PRL*, pod red. M. Wiśniewskiej, Warszawa 2016.

regionalnych⁴. Ze względu na wartość naukową ksiąg protokołów rad pedagogicznych w literaturze naukowej nawołuje się do ich ochrony⁵.

Źródła do dziejów szkolnictwa można podzielić na „odgórne”, pochodzące od instytucji sprawujących nad nim pieczę, oraz źródła „oddolne”, wytworzone przez daną placówkę szkolną. W będącym przedmiotem niniejszego studium ćwierćwieczu Polski Ludowej do pierwszej kategorii zalicza się: akta Ministerstwa Oświaty (1944–1966) oraz Ministerstwa Oświaty i Szkolnictwa Wyższego (1966–1972)⁶, Kuratoriów Okręgów Szkolnych i Inspektoratów Oświaty, a następnie wojewódzkich, powiatowych i – w niewielkim zakresie – gminnych, miejskich i gromadzkich rad narodowych⁷. Źródła „oddolne” natomiast to obok tytułowych protokołów rad pedagogicznych – sprawozdania jednostkowe oraz arkusze i projekty organizacyjne; plany pracy i sprawozdania z wizytacji; preliminarze budżetowe; bilanse i sprawozdania finansowe; dzienniki lekcyjne; akta związane z działalnością komitetów rodzicielskich; katalogi okresowe i główne; arkusze ocen; protokoły egzaminów dojrzałości; świadectwa szkolne; dokumentacja personalna i kroniki szkolne⁸.

Przybliżając księgi protokołów rad pedagogicznych, jako źródło do poznania praktyki nauczania, przyjrzano się liceom pedagogicznym. Odegrały one bowiem w pierwszym ćwierćwieczu Polski Ludowej istotną rolę w kształceniu nauczycieli szkół podstawowych. Przez wiele lat stanowiły najlepsze źródło kwalifikowanych sił pedagogicznych w szkolnictwie podstawowym.

⁴ K. Kupiński, *Ideologiczne samokształcenie nauczycieli w świetle protokołów rady pedagogicznej liceum w Słupcy w roku szkolnym 1948/49*, „Polonia Maior Orientalis” 2022, t. 9, s. 201–211; G. Matuszkiewicz, *Nauczyciele i uczniowie publicznej szkoły dokształcającej w Koninie w latach 1945–1950 w świetle protokołów rady pedagogicznej*, „Polonia Maior Orientalis” 2020, t. 7, s. 141–154. Ponadto artykuły regionalne, w których posiedzenia rad pedagogicznych są chętniej wykorzystywanym źródłem: E. Lewik-Tsirigotis, *Szkoła podstawowa nr 1 w Wieluniu*, „Rocznik Wieluński” 2002, t. 2, s. 199–211.

⁵ U. Wróblewska, *„Gromadzenie i ochrona źródeł szkolnych”*, praca naukowa pod kierunkiem prof. dr. hab. Wiesława Jamrożka przygotowana w ramach trzymiesięcznego stażu naukowego zrealizowanego w Zakładzie Historii Wychowania Wydziału Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu w 2017 r., s. 37–52.

⁶ https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/web/archiwum-akt-nowych/zespoly?p_p_id=ZespolyWeb_INSTANCE_zEpUTaJhvA5o&p_p_lifecycle=0&_ZespolyWeb_INSTANCE_zEpUTaJhvA5o_mvcPath=%2Fzespoly.jsp (dostęp: 15 marca 2024 r.).

⁷ Rady narodowe, terenowe organy władzy państwowej i podstawowe organy samorządu społecznego w Polsce, w latach 1944–1990. W marcu 1950 r. rady narodowe (przekształcone organy jednolitej władzy państwowej w terenie) przejęły kompetencje zniesionych organów administracji rządowej i samorządu terytorialnego w województwach, miastach, gminach (1954–1973 w gromadach) i dzielnicach miast (od 1954 r. także w osiedlach), a funkcję organów administracji wypełniały prezydium rad narodowych; <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo-rad-y-narodowe;3965579.html> (dostęp: 17 marca 2024 r.).

⁸ Państwowe Liceum Pedagogiczne w Kielcach; <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/zespoly/-/zespoly/111841> (dostęp: 17 marca 2024 r.).

Zakłady te w latach 1944–1970 wypromowały ponad 200 tysięcy absolwentów – nauczycieli szkół podstawowych, którzy następnie uczyli miliony polskich dzieci⁹. Przedmiotem badań na potrzeby tego artykułu uczyniono 43 księgi protokołów rad pedagogicznych liceów pedagogicznych z lat 1944–1970. Warto w tym miejscu wskazać drogę pozyskiwania tychże dokumentów. Spory ich zasób znajduje się w archiwum Kuratorium Oświaty w Krakowie, w Warszawie i w Łodzi. W odniesieniu do archiwów państwowych właściwie w każdym z nich można odnaleźć księgi protokołów rad pedagogicznych liceum pedagogicznego, które funkcjonowało w regionie. Stopień zachowania akt jest bardzo różny, od tych prezentujących niemal wszystkie lata funkcjonowania danej szkoły do szczątkowych egzemplarzy protokołów z posiedzeń¹⁰. Księgi protokołów rad pedagogicznych to źródło łatwo dostępne do badań także nad innymi placówkami oświatowymi, wszelkiego szczebla kształcenia¹¹. Badacz dziejów oświaty na przestrzeni XIX–XXI wieku (pierwsze tego typu źródła dostępne są z 1865 r.¹²) przy omawianiu zagadnień dotyczących praktycznego wymiaru edukacji winien w pierwszej kolejności zapoznać się z zachowanymi księgami protokołów rad pedagogicznych. Inspiracją do napisania poniższego artykułu jest właśnie zachęta badaczy dziejów oświaty, zarówno w aspekcie mikro-, jak i makrohistorii¹³,

⁹ *Minęło czterdzieści lat od likwidacji liceów pedagogicznych*, <https://naszemiasto.pl/mine-lo-czterdziesci-lat-od-likwidacji-liceow-pedagogicznych/ar/c10-4472088> (dostęp: 15 marca 2024 r.); szerzej na ich temat: A. Młynarczyk-Tomczyk, *Edukacja historyczna w liceach pedagogicznych. Teoria i praktyka*, Kielce 2009.

¹⁰ Archiwa, w których można odnaleźć księgi protokołów rad pedagogicznych z liceów pedagogicznych to: Archiwum Państwowe miasta stołecznego Warszawy, oddział w Grodzisku Mazowieckim; Archiwa Państwowe: w Radomiu, Lublinie, Krakowie, Łodzi, Opolu, Poznaniu (wraz z oddziałem w Gnieźnie), w Gdańsku, Kielcach (wraz z oddziałem w Sandomierzu), w Katowicach (wraz z oddziałem w Bielsku-Białej), w Piotrkowie Trybunalskim (wraz z oddziałem w Tomaszowie Mazowieckim), w Rzeszowie, Toruniu (z oddziałem we Włocławku) i we Wrocławiu.

¹¹ Wyszukiwarka: *szukaj w archiwach*, pod hasłem: *księga protokołów rady pedagogicznej*, wyszukała 2378 akt, <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/wyszukiwarka> (dostęp: 15 marca 2024 r.). Niektóre archiwa, jak np. w Olsztynie, prezentują tego typu archiwalia w formie online: <https://olsztyn.ap.gov.pl/baza/skany.php?z=496&s=1> (dostęp: 15 marca 2024 r.).

¹² <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/wyszukiwarka>: pochodzą z Archiwum Państwowego w Przemyślu, Archiwum Narodowego w Krakowie i Archiwum Państwowego w Lublinie, oddział w Chełmie.

¹³ We współczesnym piśmiennictwie historycznym i dydaktyczno-historycznym makrohistorię definiuje się jako retrospektywne, krytyczne i porównawcze studium nt. szeroko pojmowanych i długoterminowych wzorów czy modeli zmian ekonomicznych, społecznych, politycznych i kulturalnych. Przeciwnieństwem, czy wręcz swoistą opozycją, jest mikrohistoria, która oznacza studium historyczne oparte na drobiazgowej analizie wyżej wymienionych zmian, w krótkim odcinku czasowym i lokalnym wymiarze. Szerzej zob. C. Majorek, *Makrohistoria i mikrohistoria* [w:] *Współczesna dydaktyka historii: zarys encyklopedyczny. Dla nauczycieli i studentów*, pod red. J. Maternickiego, Warszawa 2004, s. 174–176.

do głębszego zainteresowania się tym bardzo istotnym źródłem. W praktyce bowiem, zwłaszcza wśród młodszych adeptów nauki, nie jest ono doceniane, a badacze skupiają swoją uwagę głównie na odgórnych dyrektywach, bez wglądu w oddolny wymiar edukacji szkolnej, widzianej z perspektywy nauczycieli praktyków.

Warto podkreślić, że od lat 60. XX w. rady pedagogiczne, jako organy wewnętrzne szkoły, przeżywały swoje odrodzenie. W 1961 r. powstało czasopismo „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” – miesięcznik rad pedagogicznych szkół i placówek oświatowo-wychowawczych (organ Ministerstwa Edukacji Narodowej)¹⁴. Wydano kilkadziesiąt publikacji poświęconych radom. Dotyczyły one pracy rady pedagogicznej, z radą pedagogiczną i w radzie pedagogicznej oraz jej organizacji¹⁵, doskonalenia nauczycieli w jej ramach¹⁶, pierwszych kontaktów młodego adepta nauczania z tym gremium¹⁷ i relacji między jej uczestnikami¹⁸. Obraz rad pedagogicznych, jaki wyłania się z tych prac, prezentuje je jako nowoczesne zespoły. Ważną w nich rolę wyznaczano kierownikowi, któremu jako konieczne cechy przypisano samokrytycyzm i chęć niesienia pomocy społeczności szkolnej¹⁹. Rady – jako gremia

¹⁴ Szerzej zob. B. Smolińska-Theiss, W. Theiss, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” w służbie państwu, dziecku, rodzinie, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2021, nr 5, s. 7–18.

¹⁵ H. Zylbertalowa, *Organizacja kolektywu pedagogicznego*, Warszawa 1958, s. 72–73; Z. Drodzowska, *Planowanie pracy dydaktyczno-wychowawczej w szkole ogólnokształcącej*, Warszawa 1951; M.J., *Autorytet szkoły i Rady Pedagogicznej*, „Głos Nauczyciela” 1969, nr 46, s. 6; S. Jarmuł, *Kilka uwag o pracy Rady Pedagogicznej*, „Nowa Szkoła” 1969, nr 2, s. 43–44; tenże, *O próbach usprawnienia pracy Rady Pedagogicznej*, „Ruch Nauczycielski” 1969, nr 2, s. 108–115; J. Rączka, *Kilka uwag o pracy Rady Pedagogicznej*, „Nowa Szkoła” 1965, nr 6, s. 47; J.R., *O czym radzą Rady Pedagogiczne*, „Problematyka Opiekuńczo-Wychowawcza” 1968, nr 4, s. 11–13; J. Nowak, *O jednolity front wychowawczy Rady Pedagogicznej w szkole przyzakładowej (doskonalenie w ramach Rady Pedagogicznej)*, „Szkoła Zawodowa” 1967, nr 2, s. 13–14; J.B., *O pracy Rady Pedagogicznej*, „Nowa Szkoła” 1967, nr 4, s. 187–194; S. Czajkowski, *Rada Pedagogiczna a wyniki nauczania*, „Praca w Szkole” 1949, nr 5, s. 14–19; E. Stak, *Rada Pedagogiczna współgospodarzem w szkole*, „Szkoła Zawodowa” 1957, nr 10, s. 10–11; H. Ratyńska, *Rady Pedagogiczne od strony praktyki*, „Wychowanie w Przedszkolu” 1959, nr 7/8, s. 378–381; Z. Pruszyński, *Rola kierownika szkoły w Radzie Pedagogicznej*, „Wychowanie” 1969, nr 3, s. 38–39.

¹⁶ G. Gwarek, *Dokształcanie nauczycieli w ramach Rad Pedagogicznych*, „Oświata Dorosłych” 1969, nr 5, s. 287–288; J. Kania, *Jak organizować samokształcenie Rad Pedagogicznych*, „Oświata Dorosłych” 1970, nr 10, s. 603–606; K. Wojciechowski, *Samokształcenie Rad Pedagogicznych*, „Oświata Dorosłych” 1969, nr 9, s. 567–568; M. Tymoszyk, *Praca Rady Pedagogicznej nad doskonaleniem nauczycieli w liceach dla pracujących*, „Oświata Dorosłych” 1963, nr 10, s. 532–533.

¹⁷ M. Maciaszek, *Młody nauczyciel w zespole pedagogicznym*, „Ruch Pedagogiczny” 1967, nr 1, s. 89–94; J.R., *Na pierwszym zebraniu Rady Pedagogicznej*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1969, nr 7, s. 21–24.

¹⁸ J. Poplucz, *Stosunki międzyludzkie w Radach Pedagogicznych szkół zawodowych*, „Szkoła Zawodowa” 1970, nr 11, s. 36–38; J. Poplucz, *Typowe sytuacje konfliktowe w Radach Pedagogicznych*, „Wychowanie” 1969, nr 13, s. 32–34; R. Miller, *Zarządzanie szkołą a stosunki między ludźmi w Radach Pedagogicznych*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1962, nr 2, s. 175–202.

¹⁹ Z. Pruszyński, *Rola kierownika...*, s. 39.

nauczycieli, synonim odpowiedzialności, najważniejszy organ szkoły, kolegium, głos wszystkich pedagogów – również wykazywać się miały wrażliwością w zakresie diskutowanych problemów, zwłaszcza wychowawczych, i potrzebą dogłębnego zbadania przypadku każdego ucznia²⁰. Dzielono się na nich „dobrymi praktykami”, np. sprawnym funkcjonowaniem komisji problemowych²¹.

Protokoły rad pedagogicznych jako źródła do poznania dziejów szkolnictwa w PRL

Funkcjonowanie rad pedagogicznych w PRL określało zarządzenie ministra oświaty z 5 lutego 1958 r. w sprawie organizacji i działalności rad pedagogicznych w szkołach podstawowych i liceach ogólnokształcących²². Wcześniej opierano się na przedwojennych wytycznych w tym zakresie²³. Ich organizację i działalność określał regulamin. Stanowiły stały organ wewnętrzny szkoły, powołany do rozważania, opracowywania i rozstrzygania w granicach kompetencji spraw wychowania, nauczania i administracji. Radę pedagogiczną stanowili: kierownik (dyrektor) szkoły jako przewodniczący, nauczyciele przedmiotów obowiązkowych jako członkowie, bibliotekarz szkolny, o ile nie uczył przedmiotów obowiązkowych. Ponadto, na zaproszenie kierownika (dyrektora) szkoły: nauczyciele przedmiotów nadobowiązkowych, pracownicy pedagogiczni świetlicy, internatu i warsztatów szkolnych oraz osoby powołane do wykonywania opieki higieniczno-lekarskiej. Z głosem doradczym mogły też występować osoby niebędące pracownikami danej szkoły, ale związane z nią swoją pracą wychowawczą, np. przedstawiciele komitetu rodzicielskiego, kierownicy placówek wychowania pozaszkolnego.

Prerogatywy rad pedagogicznych były znaczące i świadczyły o ich wadze jako ciała doradczego szkoły. Do ich funkcji należało omawianie i opracowywanie spraw wychowawczych i dydaktycznych związanych z całokształtem życia szkolnego, w szczególności: rozpatrywanie przygotowanego przez kierownika (dyrektora) szkoły projektu organizacji pracy na dany

²⁰ J.R., *O czym radzą rady...*

²¹ J. Rączka, *Kilka uwag...*; S. Jarmuł, *Kilka uwag...*

²² *Zarządzenie Ministra Oświaty z dnia 5 lutego 1958 r., w sprawie organizacji i działalności rad pedagogicznych w szkołach podstawowych i w liceach ogólnokształcących*, Dz. Urz. Min. Oświaty 1958, nr 2, poz. 15, s. 21–23.

²³ *Rozporządzenie MWRiOP z dnia 25 czerwca 1923 r. zawierające regulamin dla rad pedagogicznych publicznych szkół powszechnych* (Dz. Urz. MWRiOP 1923, nr 13, poz. 109) oraz *Zarządzenie MWRiOP z dnia 30 czerwca 1939 r. o regulaminie rady pedagogicznej państwowej szkoły średniej ogólnokształcącej (liceum i gimnazjum)*, Dz. Urz. MWRiOP 1939, nr 5, poz. 183.

rok szkolny i wyrażanie opinii w sprawie przydziału nauczycielom wychowawstw klasowych, przedmiotów nauczania i innych funkcji dydaktyczno-wychowawczych oraz w kwestii tygodniowego planu lekcji i innych zajęć szkolnych. Ponadto klasyfikowanie i promowanie uczniów, przeprowadzenie po każdym okresie roku szkolnego analizy stanu nauczania i wychowania oraz opracowywanie wniosków zmierzających do polepszenia tego stanu. Dodatkowa funkcja sprowadzała się do badania warunków życia i pracy młodzieży, opracowywania wniosków zmierzających do pogłębienia współpracy szkoły i domu, uchwalania decyzji w sprawie przyznania poszczególnym uczniom stypendiów i innych form pomocy materialnej oraz w kwestii opieki wychowawczej nad poszczególnymi uczniami i organizacjami uczniowskimi. Do zadań rad pedagogicznych należało też rozpatrywanie stanu i sposobów podniesienia poziomu realizacji obowiązku szkolnego, zatwierdzanie: rocznego planu pracy szkoły, projektu budżetu i planów wydatków na zaspokojenie potrzeb gospodarczych placówki, zakup pomocy naukowych i uzupełnienie księgozbioru bibliotecznego. Uczestnicy rad opracowywali również regulamin internatu i inne akta dotyczące wewnętrznego życia szkoły. Tak szeroki zakres prerogatyw rad pedagogicznych świadczył o ich niewątpliwym znaczeniu dla kształtowania procesu dydaktyczno-wychowawczego w szkole.

Działalność rady pedagogicznej była zsynchronizowana z rocznym planem pracy szkoły. Zwyczajne posiedzenia (przewidziane planem pracy szkoły) odbywać się miały 6 razy do roku²⁴. Jej uchwały mogły być podejmowane w obecności co najmniej $\frac{2}{3}$ ogólnej liczby członków wchodzących do rady, z głosem decydującym. Uchwały zapadały zwyczajną większością głosów. W razie równości wypowiedzi rozstrzygać miał przewodniczący. Za pracę rady pedagogicznej, zwłaszcza za zgodny z jej planem oraz z zarządzeniami władz oświatowych kierunek działalności, odpowiedzialny był kierownik (dyrektor) szkoły. Miał on silną władzę wykonawczą. Mógł bowiem zawiesić wykonanie uchwały, jeśli uznał ją za niezgodną z zarządzeniami i wytycznymi władz lub przeciwną dobru szkoły. W okresie PRL mogło być to wykorzystywane przeciwko uchwałom godzącym w interesy władzy. Z kolei członek rady pedagogicznej zobowiązany był do czynnego udziału we wszystkich jej posiedzeniach, przyczyniać się do utrzymywania dobrej atmosfery i należytego poziomu obrad oraz oczywiście wykonywać prawomocne uchwały rad zgodnie z ustaloną ich treścią i terminami. Mógł też zgłosić swoje zastrzeżenia co do postanowień uchwały zapadłej wbrew jego głosowi, zgłosić do

²⁴ W II RP posiedzenia rad pedagogicznych mogły odbywać się rzadziej (5 razy). *Rozporządzenie MWRiOP z dnia 25 czerwca 1923 r...*, s. 201. Większe uprawnienia mieli również członkowie rad pedagogicznych, nie tylko mogli wnieść sprawę na porządek dzienny, ale również, w razie zastrzeżeń co do treści protokołu, postawić wniosek co do jego zmiany lub uzupełnienia, a ostatecznie zgłosić votum separatum, tamże.

protokołu, a nadto wysunąć wiążący kierownika (dyrektora) szkoły warunek przesłania odpowiedniego wyciągu z protokołu wydziałowi oświaty²⁵.

Podstawowymi dokumentami odzwierciedlającymi prace rad pedagogicznych w danym roku szkolnym były i nadal są księgi protokołów rady pedagogicznej. Każdy z protokołów charakteryzowała zbliżona struktura. Po podaniu jego numeru (stosowanie numeracji najczęściej w skali jednego roku szkolnego) dodaje się informacje o tym, kiedy i gdzie posiedzenie się odbyło. Wymienia się osoby uczestniczące, czasami także tych, którzy się nie pojawili, podając też przyczyny ich absencji. Następnie wypisany jest w punktach porządek obrad. Bardzo często zaczynał się on od „odczytania protokołu z poprzedniego posiedzenia”, a kończył „wolnymi wnioskami”. Dalsza część to sprawozdanie z poszczególnych punktów porządku obrad²⁶.

Zagłębiając się w problematykę źródeł, jakimi są protokoły posiedzeń rad pedagogicznych, należy wskazać na ich niezaprzeczną wartość naukową. Zawierają bowiem materiał usystematyzowany, konkretny, spisany „na gorąco”, a nie odtwarzany po jakimś czasie, choć, co też należy podkreślić, nie zawsze w pełni obiektywny²⁷. Wypada też zaznaczyć, że jest to źródło wymagające od czytelnika cierpliwości i trudu badawczego. W okresie PRL księgi były pisane ręcznie, nierzadko bezpośrednio w czasie posiedzenia rady, bez późniejszego przepisywania. Ich czytelnik musi więc zmierzyć się z niejednokrotnie trudnym do odczytu charakterem pisma protokolantów i z wyblakłym tekstem. Wszystkie te mankamenty nie powinny jednak odstraszać od pracy nad tego rodzaju źródłami. W literaturze naukowej, omawiając protokoły z posiedzeń rad pedagogicznych jako źródła do dziejów szkolnictwa w Polsce w XX w., wymieniono już ich wielorakie zastosowanie naukowe, nie tylko z punktu widzenia historyka oświaty i szkolnictwa, lecz także pedeutologa i dydaktyka²⁸.

²⁵ Zarządzenie Ministra Oświaty w dnia 5 lutego 1958 r....

²⁶ P. Gołdyn, *Źródła do dziejów szkolnictwa...*, s. 66.

²⁷ Tamże, s. 67.

²⁸ Znajdują się w nich bowiem: 1. Zapisy dotyczące nauczycieli, ich pracy dydaktyczno-wychowawczej, poglądów, opieki nad różnymi organizacjami szkolnymi, formami dokształcania i doskonalenia, w tym światopoglądowego, ponadto informacje dotyczące ich sytuacji materialnej. Widoczne są w nich też stosunki między gronem pedagogicznym i zmiany personalne. 2. Informacje dotyczące spraw wychowawczych uczniów, wyników nauczania, trudności w nauce, absencji, czytelnictwa, sprawozdania z działalności poszczególnych organizacji szkolnych. 3. Wiedza nt. różnych innowacji i eksperymentów pedagogicznych. Informacje o wykorzystywanych metodach nauczania, środkach dydaktycznych, trudnościach w realizacji programów nauczania, niedostatkach podręczników i innych środków dydaktycznych. 4. Relacje z przygotowań i obchodów różnych uroczystości w szkole i lokalnym środowisku. 5. Informacje o zajęciach pozalekcyjnych i pozaszkolnych, np. kółkach zainteresowań, wycieczkach szkolnych, pracach społecznie-użytecznych czy inicjatywach na rzecz regionu, tamże, s. 69–111.

Praktyka nauczania w PRL – dane z posiedzeń Rad Pedagogicznych

Dzieje edukacji w PRL związane były z całokształtem radykalnych przemian dokonujących się w polskiej nauce, oświacie i kulturze. Politykę oświatową państwa wobec szkół wyznaczały cezury polityczne: lata 1949–1956, w których ideologizacja procesu kształcenia przybrała największe rozmiary, oraz po 1956 r., kiedy po „okresie błędów i wypaczeń” rozpoczął się „nowy etap” w dziejach szkolnictwa polskiego. Wprawdzie niewolny od obciążeń ideologicznych, ale przychylniejszy edukacji szkolnej²⁹.

Podstawowymi placówkami kształcenia kandydatów na nauczycieli szkół podstawowych w pierwszym ćwierćwieczu Polski Ludowej były, jak wspomniano, licea pedagogiczne. Do 1954 r. były one jedynymi stałymi zakładami³⁰. Od 1954 do 1970 r. funkcjonowały wspólnie ze Studiami Nauczycielskimi (SN). Licea pedagogiczne powstały w 1937 r. jako nowy typ zakładów kształcących nauczycieli szkół powszechnych na poziomie średnim³¹. Były szkołami o trzyletnim kursie nauki, przyjmującymi absolwentów gimnazjów z tzw. małą maturą³². Po wojnie reaktywowano je zarządzeniem Kierownika Resortu Oświaty z 1 września 1944 r. Na skutek braków kadr nauczycielskich czas nauki skrócono do dwóch lat i zezwolono na przyjmowanie uczniów bez ukończonego gimnazjum³³.

Przez cały okres funkcjonowania powojennego szkolnictwa, w tym liceów pedagogicznych, praca dydaktyczno-wychowawcza znajdowała się pod kontrolą władzy, zmierzającej do tego, aby była ona zgodna z jej polityką. Praktyka nauczania w liceach pedagogicznych, podobnie jak we wszystkich szkołach funkcjonujących w tym okresie, była jednak bardzo zróżnicowana, uzależnio-

²⁹ Szerzej nt. edukacji w PRL zob. *Edukacja w PRL...*; Z. Osiński, *Nauczanie historii w szkołach podstawowych w Polsce w latach 1944–1989. Uwarunkowania organizacyjne oraz ideologiczno-polityczne*, Toruń 2006.

³⁰ Zob. B. Ratuś, *Licea pedagogiczne w Polsce Ludowej (1944–1970). Działalność wychowawczo-dydaktyczna*, Warszawa 1974, s. 36; *Kształcenie nauczycieli w Polsce Ludowej 1945–1975*, pod red. J. Jarowieckiego, B. Noweckiego i Z. Ruty, Kraków 1983, s. 25.

³¹ H. Wójcik-Łagan, *Nauczyciele historii szkół średnich i powszechnych w latach 1918–1939*, Kielce 1999, s. 262.

³² J. Kulpa, *Kształcenie nauczycieli szkół powszechnych w Polsce w latach 1918–1939*, Warszawa 1963, s. 18–50.

³³ *Zarządzenie Kierownika Resortu Oświaty, z dnia 1 września 1944 r., w sprawie organizacji studiów nauczycielskich*, s. 13; B. Ratuś, *Licea pedagogiczne...*, s. 25. Czas kształcenia skrócono uczniom rozpoczynającym naukę. Młodzieży kontynuującej kształcenie w liceum pozostawiono trzyletni okres nauki. Jednakże z powodu braku sił nauczycielskich zarządzeniem z 22 maja 1945 r. im również skrócono czas nauki o pół roku. *Okólnik z dnia 22 maja 1945 r. w sprawie powołania do służby niezatrudnionych dotąd nauczycieli i zorganizowania kursów dla kandydatów na nauczycieli*, Dz. Urz. Min. Oświaty, 1945, nr 1, poz. 41, s. 41.

na przede wszystkim od kwalifikacji nauczycieli, uzdolnień uczniów, posiadanych środków dydaktycznych i sprzętu szkolnego, co ujawniają protokoły z posiedzeń rad pedagogicznych tych zakładów. Spośród wielorakiego zastosowania naukowego informacji w nich zawartych wyselekcjonowano te, które z punktu widzenia praktyki nauczania najczęściej dyskutowano na radach pedagogicznych: programy nauczania i ich treści, system nauczania, a więc szeroko pojęty proces kształcenia w postaci wykorzystywanych metod i technik kształcenia, oraz wyniki nauczania. Wszystkie one stanowiły kwintesencję codziennego wymiaru edukacji.

Programy nauczania, ich cele i treści

Decydujące w dużej mierze o organizacji procesu kształcenia programy nauczania były stałym elementem prac rad pedagogicznych. W wypadku liceów pedagogicznych dyskutowano nad nimi już na początku 1945 r. Ich członkowie, najlepiej znający charakter i strukturę tych szkół, zobowiązani zostali wówczas do opracowania propozycji programów nauczania dostosowanych do skróconego po II wojnie światowej okresu kształcenia z trzech do dwóch lat³⁴. Przed tym samym problemem w pierwszym powojennym roku szkolnym 1944/45 stanęły też inne placówki szkolne poziomu podstawowego i średniego³⁵. Z pewnością, co powinni brać pod uwagę badacze praktyki nauczania w tym okresie, i w nich rady pedagogiczne stały się forami dyskusji na temat koncepcji programowych.

Kolejna dyskusja nad programami przetoczyła się przez posiedzenia rad pedagogicznych większości szkół, w tym liceów pedagogicznych, w roku szkolnym 1948/49. Sukces w sfalszowanych wyborach do sejmu (19 stycznia 1947 r.), wyeliminowanie legalnej i nielegalnej opozycji, a także tzw. „kongres zjednoczeniowy” i powstanie PZPR, umożliwiły komunistom wprowadzenie

³⁴ Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Ministerstwo Oświaty, sygn. 1618, s. 453; Archiwum Państwowe (dalej: AP) w Kielcach, Państwowe Liceum Pedagogiczne (dalej: PLP) w Kielcach, sygn. 91, s. 71; AP m. st. Warszawy, Kuratorium Okręgu Szkolnego Warszawskiego 1944–1951 (dalej: KOSW), sygn. 89, s. 14.

³⁵ Reformę szkoły podstawowej, która stworzyła podwaliny pod budowę nowego systemu szkolnego, przeprowadzono w 1945 r. System szkół powszechnych o trzech szczeblach organizacyjnie i programowo zróżnicowanych zastąpiono przez system programowo jednolity. Centralną pozycję zajęła 8-klasowa szkoła podstawowa, realizująca zadania dawnej szkoły powszechnej 7-klasowej i główne elementy dawnego programu gimnazjum. W 1948 r. przeprowadzono kolejną zmianę, ustalając 7-letni obowiązek szkolny, realizowany w 7-letniej szkole podstawowej oraz wprowadzając 4-letnie liceum ogólnokształcące, połączone ze szkołą podstawową (11-letnia szkoła ogólnokształcąca). Zob. S. Dobosiewicz, *Reforma szkolna 1961 r.: geneza i założenia*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1970, nr 13, s. 10–17.

radykałnych przeobrażeń w strukturze organizacyjnej szkolnictwa i w jego finansowaniu³⁶, a także narzucenie nowych programów nauczania (*Program nauki w 11-letniej szkole ogólnokształcącej*, Warszawa 1949, przedruk 1950) opartych na ideologii marksizmu-leninizmu jako światopoglądu „decydującego o sile ludowego państwa i jego przyszłości – Polski Socjalistycznej”³⁷. Marksizm-leninizm starano się przybliżyć uczniom przez rozbudowanie problematyki społeczno-ekonomicznej i gospodarczej. Dużą uwagę poświęcono zagadnieniom kształtowania materialistycznego poglądu na świat i wychowaniu w duchu patriotyzmu i internacjonalizmu³⁸.

Nowe wytyczne ministerialnej polityki szkolnej stały się, jak wynika z analizy ksiąg protokołów, przedmiotem dyskusji rad pedagogicznych³⁹. Zastanawiano się w czasie ich obrad nad sposobem realizacji jej założeń w codziennej pracy z młodzieżą⁴⁰. Przeladowany faktami i treściami ideologicznymi program nauczania uznany został, jak wynika z posiedzeń rad pedagogicznych, wprost za trudny i niedostępny. Ponadto niełatwy w realizacji, o czym wspominał m.in. nauczyciel Liceum Pedagogicznego nr 3 w Warszawie, który tym samym wyraził wątpliwość w możliwość jego skutecznej realizacji⁴¹. Z pewnością nie był to przypadek odosobniony.

Ponowne dyskusje nad profilem wychowawczym i programami nauczania przetoczyły się przez rady pedagogiczne wszystkich szkół, w tym liceów pedagogicznych, pod wpływem przeobrażeń politycznych 1956 r., które wyciszyły w programach nauczania „krzykliwe” i propagandowe hasła marksistowskie z pierwszej połowy lat 50.⁴² W liceach pedagogicznych od roku szkolnego 1956/57 wprowadzono pełną wersję programu nauczania przeznaczonego dla 11-letnich szkół ogólnokształcących (*Instrukcja programowa dla liceów pedagogicznych na r. szk. 1957/58*)⁴³. Był to też czas zmiany programów nauczania we wszystkich innych typach szkół⁴⁴. Autorzy nowych

³⁶ A. Młynarczyk-Tomczyk, „Walka o wyniki nauczania” jako jeden z elementów dyscypliny socjalistycznej w zakładach kształcenia nauczycieli, „Almanach Historyczny” 2010, t. 12, s. 132.

³⁷ AAN, Akta S. Skrzyszewskiego, sygn. 172, s. 31. Szerzej nt. ideologii marksistowskiej zob. A.F. Grabski, *Zarys historii historiografii polskiej*, Poznań 2000, s. 204.

³⁸ Zarządzenie Ministra Oświaty z dnia 28 czerwca 1951 r. w sprawie instrukcji programowo-podręcznikowej, Dz. Urz. Min. Oświaty, 1951, nr 13, poz. 165, s. 216.

³⁹ Archiwum Kuratorium Oświaty (dalej: AKO) w Warszawie, Liceum Pedagogiczne nr 3 w Warszawie, sygn. 746/21. Lata 1948–51, s. 137–138; AP w Opolu, LP w Kluczborku, sygn. 19, b.p.; AP w Poznaniu oddz. w Gnieźnie, LP w Wągrowcu, sygn. 7, b.p.

⁴⁰ AP w Piotrkowie Trybunalskim oddz. w Tomaszowie Mazowieckim, LP w Tomaszowie Mazowieckim 1948–1968, sygn. 2, s. 11.

⁴¹ AKO w Warszawie, LP nr 3 w Warszawie, sygn. 746/31, b.p.

⁴² Tamże, sygn. 746/30, b.p.

⁴³ Archiwum Zarządu Głównego Związku Nauczycielstwa Polskiego, Wydział Pedagogiczny, sygn. 106, s. 58 i 126; AAN, Min. Oświaty, sygn. 4469, s. 2.

⁴⁴ *Instrukcja programowa dla 11-letnich szkół ogólnokształcących na r. szk. 1955/56*, Warszawa 1955; *Instrukcja programowa dla 11-letnich szkół ogólnokształcących na r. szk. 1956/57*, Warszawa 1956.

wersji uwzględnili wiele pozytywnych rozwiązań, m.in. zredukowali treści kształcenia. Te zmiany, jak wykazała analiza protokołów rad pedagogicznych, doceniano w czasie tych spotkań⁴⁵. Można dowiedzieć się z nich o próbach modyfikacji haseł programowych na rzecz usystematyzowania wiedzy uczniów⁴⁶.

Od roku szkolnego 1961/62 dyskutowano z kolei w czasie rad pedagogicznych nad zmianami programowymi, które przyniosła ustawa o rozwoju systemu oświaty i wychowania, z 1961 r. Usankcjonowała ona podział szkolnictwa na 8-letnią szkołę podstawową i 4-letnie licea ogólnokształcące, bez religii jako przedmiotu szkolnego⁴⁷. Nowe, dostosowane do wspomnianej ustawy, programy nauczania wprowadzono wówczas do wszystkich typów szkół⁴⁸, w tym do liceów pedagogicznych. Aprobowało je zarządzenie ministra oświaty z 16 marca 1964 r.⁴⁹ Jak wynika z posiedzeń rad pedagogicznych, nowy program nauczania zyskał przychylną ocenę nauczycieli, którzy docenili go za zredukowanie i uatrakcyjnienie treści kształcenia. Dodatkowo wielu pedagogów zdecydowało się na jego autorską modyfikację. Tak było m.in. w Państwowym Liceum Pedagogicznym w Bielsku-Białej oraz w Liceum Pedagogicznym im. Władysława Spasowskiego w Warszawie. Nauczyciele, jak wynika z protokołów rad pedagogicznych, zdecydowali się na zmianę układu programu na rzecz uatrakcyjniania wykładu interesującymi uczniów zagadnieniami⁵⁰.

Jak wynika z protokołów posiedzeń rad pedagogicznych, nauczyciele liceów pedagogicznych przez cały okres ich funkcjonowania w trudnej rzeczywistości PRL nie byli wiernymi wykonawcami programów nauczania, ale wykazywali samodzielność w ich realizacji. Dokonywali w nich zmian i uzupełnień, co znalazło odzwierciedlenie w posiedzeniach rad pedagogicznych. Z pewnością nie byli oni odosobnieni w tym zakresie, a tematyka programów nauczania stała się przedmiotem dyskusji nie tylko w liceach pedagogicznych, lecz także we wszystkich typach szkół. Świadczy to o wadze źródła,

⁴⁵ AP w Kielcach, PLP w Kielcach, sygn. 52, b.p.

⁴⁶ AP Kielcach oddz. w Starachowicach, LP w Ostrowcu Świętokrzyskim, sygn. 47, s. 31.

⁴⁷ Od tej pory lekcje religii były prowadzone przez księży i katechetów przy parafiach. Jednak do 1981 r. były one wciąż pod kontrolą władz oświatowych. *Ustawa o rozwoju systemu oświaty i wychowania w Polsce Ludowej. Materiały z dyskusji sejmowej*, Warszawa 1961; S. Dobosiewicz, *Reforma...*, s. 107.

⁴⁸ *Zarządzenie Ministra Oświaty w sprawie organizacji roku szkolnego 1964/65*, Dz. Urz. Min. Oświaty 1964, nr 3, poz. 21, s. 68; *Program nauczania liceum ogólnokształcącego. Historia, klasy VIII-XI*, Warszawa 1964.

⁴⁹ *Zarządzenie Ministra Oświaty z dnia 16 marca 1964 r., w sprawie organizacji roku szkolnego 1964/65*, Dz. Urz. Min. Oświaty 1964, nr 3, poz. 21, s. 68.

⁵⁰ AP w Katowicach oddz. w Bielsku-Białej, LP im. B. Piramowicza w Bielsku-Białej, 1945-1969, sygn. 161, s. 99; sygn. 173, s. 99; sygn. 183, s. 99; sygn. 190, s. 101; sygn. 195, s. 99; AKO w Warszawie, LP im. W. Spasowskiego, sygn. 381/2, s. 23.

jakimi były księgi protokołów rad pedagogicznych dla poznania praktycznego wymiaru edukacji w PRL, zarówno w skali ogólnopolskiej, jak i regionalnej czy lokalnej. Dostosowanie do pracy poszczególnych szkół i możliwości uczącej się w niej młodzieży odgórnie narzuconych programów nauczania to właśnie codzienność tego rodzaju spotkań.

Proces kształcenia

Sposób nauczania w powojennej Polsce był nader zróżnicowany. Najtrudniejsze były lata 1944–1948. Wpłynęło na ten stan kilka czynników: braki w kadrze nauczycielskiej, luki w wiedzy uczniów, trudności aprowizacyjne, niedostatek sprzętu szkolnego i środków dydaktycznych. Wynikała stąd, charakterystyczna dla większości szkół w Polsce, w tym liceów pedagogicznych, preferencja dla podających metod nauczania. Ta problematyka również znalazła odzwierciedlenie w posiedzeniach rad pedagogicznych i stała się wiodącym tematem. Protokoły z posiedzeń stanowią więc cenne źródło informacji o tym, jak radzono sobie w tym trudnym dla szkolnictwa okresie.

Dane z posiedzeń rad w liceach pedagogicznych z lat 1945–1948/49 wskazują, że dominowały w nich podające metody nauczania i zbyt często stosowano wykład. Zdarzały się jednak wyjątki od reguły, np. w liceum pedagogicznym w Opolu, w którym często uatrakcyjniano wykład i opis pokazami⁵¹. W wielu szkołach zadbano też, by trudne treści starać się dostosowywać do możliwości poznawczych młodzieży i regularnie kontrolować stopień przyswojenia wiadomości, m.in. w liceum pedagogicznym w Grodzisku Mazowieckim czy w Gdańsku⁵². Pod wpływem trudności (przeładowane programy nauczania, brak podręczników) sprawą istotną stało się utrwalenie opracowywanego na lekcjach materiału, m.in. przez zadawanie i kontrolę prac domowych. Zachowały się posiedzenia rad pedagogicznych, na których dzielono się praktycznymi wskazówkami w tym zakresie. Uczulano się wzajemnie na konieczność sprawdzania notatek, umiejętnego ich dyktowania i zapisywania przez uczniów, by nie były one tylko „suchym sprawozdaniem z lekcji”, ale stanowiły element powtórzenia i usystematyzowania nabytych w szkole wiadomości. Aby uniknąć błędów rzeczowych, trudne pojęcia polecano np. zapisywać na tablicy⁵³.

Ideologizacja szkolnictwa, którą zapoczątkowano w 1948 r., wpłynęła, jak nietrudno się domyśleć, bardzo niekorzystnie na proces nauczania.

⁵¹ AP w Opolu, LP w Opolu, sygn. 1, b.p.

⁵² AP m. st. Warszawy, KOSW, sygn. 89, s. 322/323; AP w Gdańsku, KOSG w Gdańsku, sygn. 166, s. 35.

⁵³ AP m. st. Warszawy oddz. w Łowiczu, LP w Łowiczu, sygn. 9, s. 119.

Bezkrytyczne przeszczepienie na grunt polski radzieckiej pedagogiki i dydaktyki, odrzucenie przedwojennych wzorów i zatrudnianie nauczycieli bliższych ideałom partii rządzącej, lecz bez odpowiednich kwalifikacji zawodowych – wszystko to spowodowało regres. Uwidocznili się on również w praktyce nauczania. Nieprawidłowości widoczne były w sprawozdaniach nauczycieli. Referowane były podczas rad pedagogicznych przypadki, że prowadzone wykłady dla młodzieży – z języka polskiego, historii, nauki o Polsce i świecie współczesnym / nauki o społeczeństwie (od 1952 r. nauki o konstytucji)⁵⁴ – były streszczeniami historii Wszechzwiązkowej Komunistycznej Partii Bolszewików⁵⁵.

Schematyczne i nieprzemyślane lekcje, których obraz widoczny był także w sprawozdaniach z posiedzeń rad pedagogicznych, nie sprzyjały utrwaleniu materiału⁵⁶. Wobec tych trudności podczas spotkań grona pedagogicznego starano się przedsięwziąć środki zaradcze. Z analizy posiedzeń rad pedagogicznych wiadomo o wskazaniu potrzeby staranniejszego przygotowywania się nauczycieli do lekcji, lepszego rozplanowania jednostek lekcyjnych, umiejętnie przeprowadzonych rekapitulacji i przemyślanych prac domowych⁵⁷. Ta ostatnia kwestia stała się też przedmiotem rozważań m.in. w zakładach w Kielcach, Ostrowcu Świętokrzyskim i w Starachowicach⁵⁸. W trudnym okresie realizacji przeładowanych treściami programów nauczania i chronicznym braku podręczników przedmiotem troski rad pedagogicznych stał się też zeszyt przedmiotowy ucznia. O jego roli dyskutowano w czasie posiedzeń rad pedagogicznych w liceum pedagogicznym w Radomiu, Rzeszowie, Krakowie czy w Ostrowcu Świętokrzyskim⁵⁹. Z posiedzeń rad pedagogicznych wiemy także, że w tym trudnym okresie wielu nauczycieli i uczniów we własnym zakresie podejmowało trud wykonywania środków dydaktycznych⁶⁰. Gdyby nie te inicjatywy na lekcjach dominowałyby schematyzm i werbalizm.

⁵⁴ *Program nauki w 11-letniej szkole. Nauka o Polsce i świecie współczesnym / nauka o społeczeństwie*, Warszawa 1950; *Program nauki w 11-letniej szkole. Nauka o Konstytucji*, Warszawa 1952.

⁵⁵ AKO w Warszawie, LP nr 3 w Warszawie, sygn. 746/21, b.p.

⁵⁶ AP w Toruniu, LP (Seminarium Nauczycielskie) w Grudziądzu 1920-1972, sygn. 61, s. 3.

⁵⁷ AP w Kielcach oddz. w Sandomierzu, PLP w Sandomierzu 1938-1970, sygn. 3, b.p.; AP w Toruniu oddz. we Włocławku, PLP we Włocławku, sygn. 25, s. 47; AP w Kielcach oddz. w Starachowicach, LP w Ostrowcu Świętokrzyskim, sygn. 43, s. 65; sygn. 14, s. 39; AP w Kielcach oddz. w Sandomierzu, PLP w Sandomierzu, sygn. 3, b.p.

⁵⁸ AP w Kielcach oddz. w Starachowicach, LP w Ostrowcu Świętokrzyskim, sygn. 14, s. 39; AP w Kielcach, PLP w Kielcach, sygn. 108, s. 49-50.

⁵⁹ AP w Radomiu, PLP w Kozienicach, sygn. 23, b.p.; AP w Rzeszowie, PLP w Rzeszowie 1945-1961, sygn. 49, s. 16; AKO w Krakowie, Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej (dalej: PWRN) KOS Kraków, LP, sygn. 3, b.p.; AP w Kielcach oddz. w Starachowicach, LP w Ostrowcu Świętokrzyskim, sygn. 43, s. 65.

⁶⁰ AP w Poznaniu oddz. w Gnieźnie, LP w Wągrowcu, sygn. 1, s. 382.

Przeobrażenia polityczne po październiku 1956 r. wpłynęły pozytywnie na proces kształcenia, także w liceach pedagogicznych. Niewątpliwie nie stało się to od razu, o czym świadczyły głosy na posiedzeniach rad pedagogicznych. Wskazywano w nich na liczne braki i niedociągnięcia spowodowane nadal przeładowanymi programami nauczania oraz brakami odpowiednich podręczników i innych środków dydaktycznych, np. w Lublinie, Kluczborku, Głogówku i w Opolu⁶¹. Ten monotony obraz nie był jednak charakterystyczny dla wszystkich liceów. W wielu z nich modyfikacja dotychczasowych programów skłoniła grono pedagogiczne do większej dbałości o usystematyzowanie i ugruntowanie wiadomości (Liceum Pedagogiczne w Kielcach i w Rzeszowie)⁶² czy staranniejsze wykorzystywanie dostępnych środków dydaktycznych (Liceum Pedagogiczne w Tomaszowie Mazowieckim i w Głogówku)⁶³.

Impulsem do bardziej znaczących zmian w pracy liceów pedagogicznych stała się wspomniana już reforma szkolnictwa podstawowego i średniego z 1961 r.⁶⁴ Wprowadzenie nowych programów nauczania do 8-letniej szkoły podstawowej (1961 r.) było dla wielu dyrektorów i nauczycieli, w tym w liceach pedagogicznych, czynnikiem mobilizującym do zmian dotychczasowego stylu pracy. Zamiast charakterystycznej dotąd pogoni za realizacją materiału starano się podjąć działania, jak przekonywał na jednej z rad dyrektor Liceum Pedagogicznego nr 4 w Warszawie, zmierzające do utrwalania wiedzy uczniów⁶⁵. Odtąd, co znalazło swój wyraz w protokołach z posiedzeń rad pedagogicznych, preferencja dla metod aktywizujących była bardziej widoczna⁶⁶. Aktywizacji uczniów sprzyjał również proces przejścia z „systemu klasowego” na „system gabinetowy” lub „klaso-pracowni”. W latach 60. XX w. był on już obecny w wielu szkołach w Polsce, w tym w liceach pedagogicznych, czym chwalono się na posiedzeniach grona nauczycielskiego⁶⁷. Jak wynika z tego krótkiego wglądu do protokołów rad pedagogicznych liceów pedagogicznych, stanowią one cenne i niezastąpione źródło do

⁶¹ AP w Lublinie, PWRN w Lublinie, sygn. 135, s. 241; AP Opolu Liceum Pedagogiczne i Liceum dla Wychowawczyń Przedszkoli w Kluczborku 1953–1975, sygn. 4, s. 3; AP w Opolu, LP w Głogówku, sygn. 23, b.p.; AP w Lublinie, PLP w Lublinie, sygn. 4, s. 9–87.

⁶² AP w Kielcach, PLP w Kielcach, sygn. 51, s. 35; AP w Rzeszowie, PWRN w Rzeszowie, sygn. 7020, s. 25.

⁶³ AP w Piotrkowie Trybunalskim oddz. w Tomaszowie Mazowieckim, LP w Tomaszowie, sygn. 6, s. 309; AP w Opolu, LP w Głogówku 1945–1970, sygn. 23, b.p.

⁶⁴ VII Plenum KC PZPR (Materiały z Plenum KW PZPR), sierpień 1961, s. 52, 55, 79–81.

⁶⁵ AKO w Warszawie, LP nr 4, sygn. 328/1, b.p.

⁶⁶ AP m. st. Warszawa, PWRN w Warszawie, LP w Mogielnicy. Protokoły posiedzeń Rady Pedagogicznej LP w Mogielnicy 1961/62 i 1962/63, s. 310, s. 87.

⁶⁷ AP w Opolu, LP w Kluczborku, sygn. 8, s. 26; AP w Opolu, LP w Brzegu 1946–1970, sygn. 1, s. 44; AP we Wrocławiu, PWRN we Wrocławiu, sygn. XVII 763, s. 115; AP w Rzeszowie, PWRN w Rzeszowie, sygn. 7020, s. 57.

poznania procesu kształcenia w tych szkołach, stosowanych metod i technik czy wykorzystywanych środków dydaktycznych. Niewątpliwie są one również niezbędnym źródłem przy badaniach tej tematyki także w innych typach placówek i w odniesieniu do wszystkich obowiązujących w siatce godzin przedmiotów.

Poziom kształcenia

Wprowadzenie „dyscypliny socjalistycznej” do szkół było efektem dążenia władzy komunistycznej do wychowania młodego pokolenia w duchu socjalistycznym celem ukształtowania bezkrytycznego i posłusznego społeczeństwa. Uczniowie w roli „budowniczych” nowego ustroju stawali się kolejną grupą wykonawców zadań sformułowanych przez partię. Tylko wzorowe zachowanie i dobre stopnie gwarantowały pełne włączenie się młodzieży w ich realizację⁶⁸. „Walka” o wyniki nauczania była w PRL priorytetowym celem władz szkolnych. W pierwszym okresie funkcjonowania szkolnictwa w powojennej Polsce wyniki nauczania były słabe. Luki w wiedzy uczniów spowodowane wojną i okupacją były duże, ponadto brakowało wykwalifikowanych nauczycieli i środków dydaktycznych. Do szkół napływała młodzież zróżnicowana pod względem wieku, obciążona balastem wojny i okupacji. Zjawiska te jak w soczewce skupiały się we wszystkich typach szkół, w tym w liceach pedagogicznych⁶⁹.

Mimo że liczone się z tym, iż po wojnie i okupacji do szkół przychodziła młodzież z brakami w merytorycznym przygotowaniu, a przeladowany program nauczania sprawiał jej wiele trudności i był przyczyną „odsiewu”, „odpadu”⁷⁰, a także drugoroczności, to różnymi drogami dążono do tego, aby sprawność (stosunek liczby absolwentów do liczby uczniów klas pierwszych) podnosić. Niestety, jak też wynika z posiedzeń rad pedagogicznych, nie wszystkie rozwiązania były korzystne pod względem dydaktycznym. Do połowy lat 50. bowiem w liceach pedagogicznych, ale też w innych typach

⁶⁸ Szerzej zob. A. Młynarczyk-Tomczyk, „Walka o wyniki nauczania”...; K. Kosiński, *O nową mentalność. Życie codzienne w szkołach 1945–1956*, Warszawa 2000, s. 213.

⁶⁹ W związku z nienajlepszymi efektami nauczania w 1944 r. Resort Oświaty wprowadził opłaty za słabe wyniki nauczania, od 1949 r. do podniesienia poziomu kształcenia miały przyczynić się egzaminy poprawkowe. A. Młynarczyk-Tomczyk, „Walka o wyniki nauczania”..., s. 134.

⁷⁰ „Odsiewem” określano młodzież odchodzącą przedwcześnie ze szkoły na skutek niepowodzeń w nauce, względnie z powodu niewłaściwego zachowywania się. „Odpadem” określano tę część uczniów, która odchodziła ze szkoły na skutek zmian warunków życiowych. Zob. T. Ciecierska, *Odpad i odsiew młodzieży w szkołach średnich (Badania z terenu województwa bydgoskiego)*, Bydgoszcz 1963, s. 6.

szkół, stosowano zasadę „niskie wymagania – wysokie oceny” w celu polepszenia statystyki i zatuszowania nie najlepszego stanu rzeczy⁷¹. Dodatkowo pogarszało to wyniki nauczania i wychowania, ale, jak stwierdzono w czasie posiedzenia rady pedagogicznej kieleckiego liceum (1956 r.), było „koniecznością państwowa”⁷². Zdarzało się, że 84% uczniów posiadało oceny niedostateczne (r. szk. 1948/49, liceum pedagogiczne w Kielcach)⁷³. Od 13 czerwca 1949 r. do podniesienia poziomu kształcenia miały przyczynić się egzaminy poprawkowe. „Poprawkę” zaproponowano tym uczniom, którzy w wyniku klasyfikacji rocznej (semestralnej) otrzymali ocenę niedostateczną z jednego lub dwóch przedmiotów obowiązkowych⁷⁴. Liczono na to, że egzaminy staną się środkiem, który pozwoli poważnie zmniejszyć odsetek drugoroczności i „odsiew”⁷⁵. Diagnozę wyników nauczania miały ułatwić ankiety. Jak wynika z posiedzeń rad pedagogicznych, zastosowano je np. w Krakowie i w Łowiczu. Pytano o problemy młodzieży w nauce i proszono ją o własne sugestie zmian dotychczasowego stanu rzeczy⁷⁶.

W następnych latach funkcjonowania szkolnictwa szukano kolejnych sposobów na polepszenie efektów kształcenia, a wiele rozwiązań omówiono w ramach rad pedagogicznych. Np. w liceach pedagogicznych nie najlepsze efekty kształcenia, jak wynika z posiedzeń, starano się podnieść przez kółka samokształceniowe. Pomóc też miało dodatkowe nauczanie w świetlicach⁷⁷. W ramach „walki o systematyczność” zaplanowano regularną kontrolę prac domowych i systematyczną weryfikację wiadomości uczniów. Sprzyjać przewyciężaniu trudności miały częstsze kontakty z rodzicami⁷⁸. Protokoły rad pedagogicznych relacjonują też szeroko działalność w szkołach „brygad lekkiej kawalerii”, które czuwały nad absencją młodzieży i „demaskowały spóźniających się bumelantów”. Prowadzono też, jak wynika z protokołów rad, „walkę o systematyczność”, która w różnych szkołach przybrała zróżnicowane formy. W liceum pedagogicznym w Kielcach w roku szkolnym 1953/54,

⁷¹ AAN, Centralny Ośrodek Doskonalenia Kadr Oświatowych w Warszawie, sygn. 9, s. 29; sygn. 46, s. 103.

⁷² AP w Kielcach, PLP w Kielcach, sygn. 52, s. 29.

⁷³ AP w Kielcach, PLP w Kielcach, sygn. 41, b.p.

⁷⁴ Zarządzenie Ministra Oświaty z dnia 13 czerwca 1949 r. w sprawie egzaminów poprawczych dla uczniów szkół ogólnokształcących wszystkich stopni, liceów pedagogicznych, liceów i seminariów dla wychowawczyń przedszkoli, szkół zawodowych oraz szkół dla dorosłych, Dz. Urz. Min. Oświaty, 1949, nr 9, poz. 162, s. 213.

⁷⁵ AAN, Akta S. Skrzyszewskiego, sygn. 478/279, s. 74; AP w Kielcach, PLP w Kielcach, sygn. 101, s. 69.

⁷⁶ AP m. st. Warszawy oddz. w Łowiczu, LP w Łowiczu, sygn. 9, s. 52; AKO w Krakowie, PWRN KOS Kraków, LP, sygn. 3, b.p.

⁷⁷ AP w Kielcach, PLP w Kielcach, sygn. 108, s. 15; AP w Rzeszowie, PWRN w Rzeszowie, sygn. 7016, s. 86; AP w Rzeszowie, PWRN w Rzeszowie, sygn. 7016, s. 52.

⁷⁸ AP w Kielcach, PLP w Kielcach, sygn. 108, s. 2; sygn. 91, s. 32; sygn. 83, s. 95.

w każdą sobotę omawiano na apelu porannym efekty pracy tygodniowej, czego następstwem były rozmowy z poszczególnymi uczniami i kontakty z rodzicami⁷⁹. Poprawę efektów kształcenia dostrzeżono też w promocji czytelnictwa. 1 września 1953 r. ministerstwo oświaty wydało wytyczne do prowadzenia bibliotek szkolnych, które nakładały na nauczycieli obowiązek kontrolowania i analizowania wyników czytelnictwa. Sprawozdania w tej sprawie mieli przedkładać właśnie na posiedzeniach rady pedagogicznej⁸⁰. Wiadomo też z posiedzeń rad pedagogicznych, że swój udział w podnoszeniu wyników nauczania mieli także członkowie młodzieżowej przybudówki partii – Związku Młodzieży Polskiej. Organizowali tzw. „narady produkcyjne”⁸¹, w czasie których podejmowano różne inicjatywy na rzecz poprawy efektów nauczania⁸².

Księgi protokołów rad pedagogicznych stanowią bazowe źródło rozpoznania wyników kształcenia w danej placówce szkolnej i środków zaradczych, jakie w niej podejmowano, by efekty kształcenia poprawiać. Każda kwalifikacyjna rada pedagogiczna była uzupełniana szczegółowymi informacjami o wynikach nauczania z poszczególnych przedmiotów oraz ocenami z zachowania. Dokonywano też oceny pracy szkoły oraz ustalano poprawki i ulepszenia w zasadach jej funkcjonowania⁸³. Dlatego protokoły z posiedzeń rad pedagogicznych są niezastąpionym materiałem w zakresie rozpoznania efektów nauczania i wychowania w danej placówce szkolnej. Dodatkowo, jak wykazano to na przykładzie rad liceów pedagogicznych, szukano na nich najlepszych rozwiązań w celu poprawy wyników kształcenia, dostosowanych do potrzeb i możliwości danej placówki.

Podsumowanie

Już ten krótki ogląd tematyki posiedzeń rad pedagogicznych w zaprezentowanej „próbie badawczej”, jaką były licea pedagogiczne, ukazuje, że nie istniał jednorodny obraz pracy tych zakładów, co odzwierciedlają też dyskusje podczas posiedzeń rad pedagogicznych. Zgromadzony w trakcie tych zebrań materiał niewątpliwie jest ogromny i powinien się z nim zmierzyć

⁷⁹ AP w Kielcach, PLP w Kielcach, sygn. 108, s. 2; sygn. 91, s. 32; sygn. 83, s. 95.

⁸⁰ AP w Opolu, LP w Brzegu, sygn. tymcz. 24, s. 96.

⁸¹ AP w Kielcach oddz. w Pińczowie, LP w Busku, sygn. 1, s. 10.

⁸² Szerzej nt. ZMP, zob. J. Król, *Związek Młodzieży Polskiej w strukturach średnich szkół ogólnokształcących w Polsce w latach 1948–1957*, „Dzieje Najnowsze” 2013, nr 3, s. 63–79. AP w Kielcach, PLP w Kielcach, sygn. 43, b.p.

⁸³ AAN, Min. Oświaty, sygn. 2529, s. 51; AP we Wrocławiu, PWRN we Wrocławiu, sygn. 756, s. 100; AP w Opolu, LP w Kluczborku, sygn. 9, s. 52; AP w Opolu, LP w Kluczborku, sygn. 7, s. 85; AP w Opolu, LP w Kluczborku, sygn. 7, s. 85.

każdy badacz dziejów szkolnictwa i oświaty od XIX w. do czasów współczesnych. Nie wystarczy bynajmniej ogląd odgórnych dyrektyw ministerialnych, dostępnych programów nauczania i podręczników. Daje on wyobrażenie połowiczne, niepełne, zwłaszcza, co stanowi przedmiot tego artykułu, dla będącej niewątpliwie w trudnym położeniu oświaty polskiej po 1944 r. Dopiero praca ze źródłami mającymi charakter oddolny, praktyczny, daje szerszą perspektywę badawczą. Materiałami tymi niewątpliwie były i są księgi protokołów rad pedagogicznych, które spośród wszystkich dokumentów wytwarzanych przez placówkę szkolną wydają się najcenniejsze do poznania praktycznego wymiaru edukacji szkolnej. Natomiast ich dostępność w archiwach państwowych powinna stanowić zachętę dla badaczy do ich wszechstronnej penetracji.

Ogląd wybranego do próby badawczej fragmentu z posiedzeń rad liceów pedagogicznych niewątpliwie potwierdza tę tezę. Największy wpływ na poziom nauczania miała kadra nauczycielska – grono rad pedagogicznych. To ono w zdecydowanej większości stało na straży wysokiego poziomu kształcenia, mimo ideologizacji szkolnictwa i wad w programach nauczania i podręcznikach. Dlatego zebrania tego gremium są bardzo ważnym materiałem badawczym służącym poznaniu praktyki nauczania, zarówno w skali mikro-, jak i makrohistorii.

Bibliografia

Archiwalia

Archiwum Akt Nowych w Warszawie

Akta S. Skrzyszewskiego, sygn. 172, 478.

Centralny Ośrodek Doskonalenia Kadr Oświatowych w Warszawie 1949–1950, 1951–1958, sygn. 9, 46.

Ministerstwo Oświaty w Warszawie 1944, 1945–1966, sygn. 1618, 2529, 4469.

Archiwum Kuratorium Okręgu Szkolnego Krakowskiego w Krakowie, Liceum Pedagogiczne, sygn. 3, 9.

Archiwum Kuratorium Oświaty w Warszawie, Liceum Pedagogiczne im. W. Spasowskiego, sygn. 381/2; Liceum Pedagogiczne nr 3 w Warszawie, sygn. 746/21; Liceum Pedagogiczne nr 4 w Warszawie, sygn. 328/1; Liceum Pedagogiczne nr 3 w Warszawie, Sprawozdania z posiedzeń rad pedagogicznych sygn. 746/21. Lata 1948–51.

Archiwum Państwowe miasta stołecznego Warszawa, Akta Liceum Pedagogicznego w Mogielnicy Grójeckiej. Protokoły posiedzeń Rady Pedagogicznej LP w Mogielnicy 1961/62 i 1962/63, paczka 310.

Archiwum Państwowe miasta stołecznego Warszawy, Kuratorium Okręgu Szkolnego Warszawskiego 1944–1951, sygn. 89; oddz. w Łowiczu, Liceum Pedagogiczne w Łowiczu 1931–1939, 1945–1965, sygn. 9.

Archiwum Państwowe w Gdańsku, Kuratorium Okręgu Szkolnego Gdańskiego w Gdańsku 1945–1989, sygn. 166.

Archiwum Państwowe w Katowicach, oddz. w Bielsku-Białej, Liceum Pedagogiczne im. B. Pi-ramowicza w Bielsku-Białej, 1945–1969, sygn. 161, 173, 183, 190, 195.

- Archiwum Państwowe w Kielcach, Państwowe Liceum Pedagogiczne w Kielcach 1945–1962, sygn. 41, 51, 52, 83, 91, 108; oddz. w Sandomierzu, Państwowe Liceum Pedagogiczne w Sandomierzu 1938–1970, sygn. 3; oddz. w Starachowicach, Liceum Pedagogiczne w Ostrowcu Świętokrzyskim 1945–1962, sygn. 14, 43; oddz. w Starachowicach, Państwowe Liceum Pedagogiczne w Solcu nad Wisłą 1945–1961, sygn. 25.
- Archiwum Państwowe w Lublinie, Państwowe Liceum Pedagogiczne nr 1 i TPD w Lublinie, 1945–1955, sygn. 4; Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Lublinie, 1944, 1950–1973 (1991), sygn. 135.
- Archiwum Państwowe w Opolu, Liceum Pedagogiczne i Liceum dla Wychowawczyń Przedszkole w Kluczborku 1953–1975, sygn. 4, 7, 9; Liceum Pedagogiczne w Brzegu 1946–1970, sygn. 1, sygn. tymcz. 24; Liceum Pedagogiczne w Głogówku 1945–1970, sygn. 8, 23; Liceum Pedagogiczne w Opolu, sygn. 1.
- Archiwum Państwowe w Piotrkowie Trybunalskim, oddz. w Tomaszowie Mazowieckim, Liceum Pedagogiczne w Tomaszowie Mazowieckim 1948–1968, sygn. 3, 6.
- Archiwum Państwowe w Poznaniu, oddz. w Gnieźnie, Liceum Pedagogiczne w Wągrowcu, sygn. 7.
- Archiwum Państwowe w Radomiu, Państwowe Liceum Pedagogiczne w Kozienicach 1947–1959, sygn. 23.
- Archiwum Państwowe w Rzeszowie, Państwowe Liceum Pedagogiczne w Rzeszowie 1945–1961, sygn. 49; Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Rzeszowie 1947–1950, 1950–1975, sygn. 7016, 7020.
- Archiwum Państwowe w Toruniu, Liceum Pedagogiczne (Seminarium Nauczycielskie) w Grudziądzu 1920–1972, sygn. 61; oddz. we Włocławku, Państwowe Liceum Pedagogiczne we Włocławku 1945–1966, sygn. 25.
- Archiwum Państwowe we Wrocławiu, Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej we Wrocławiu, 1947, 1950–1973, sygn. XVII 756, 763.
- Archiwum Zarządu Głównego Związku Nauczycielstwa Polskiego, Wydział Pedagogiczny, sygn. 106.

Źródła drukowane

- Instrukcja programowa dla 11-letnich szkół ogólnokształcących na r. szk. 1955/56*, Warszawa 1955.
- Instrukcja programowa dla 11-letnich szkół ogólnokształcących na r. szk. 1956/57*, Warszawa 1956.
- Instrukcja programowa dla liceów pedagogicznych na rok szkolny 1957/58. Przedmioty pedagogiczne. Pedagogika, Metodyka nauczania początkowego, Psychologia, Logika, Higiena szkolna*, Warszawa 1957.
- Okólnik z dnia 22 maja 1945 r. w sprawie powołania do służby niezatrudnionych dotąd nauczycieli i zorganizowania kursów dla kandydatów na nauczycieli*, Dz. Urz. Min. Oświaty, 1945, nr 1, poz. 41, s. 41.
- Program nauki w 11-letniej szkole. Historia, Język polski*, Warszawa 1950.
- Program nauki w 11-letniej szkole. Nauka o Konstytucji*, Warszawa 1952.
- Program nauki w 11-letniej szkole. Nauka o Polsce i świecie współczesnym / nauka o społeczeństwie*, Warszawa 1950.
- Program nauki w liceum pedagogicznym. Projekt. Przedmioty pedagogiczne*, Warszawa 1950.
- Program nauczania liceum ogólnokształcącego. Klasy I–IV (Tymczasowy). Historia / język polski / geografia*, Warszawa 1966.
- Program nauczania liceum ogólnokształcącego. Historia, klasy VIII–XI*, Warszawa 1964.
- Rozporządzenie MWRiOP z dnia 25 czerwca 1923 r. zawierające regulamin dla rad pedagogicznych publicznych szkół powszechnych*, Dz. Urz. MWRiOP 1923, nr 13, poz. 109.
- Ustawa o rozwoju systemu oświaty i wychowania w Polsce Ludowej. Materiały z dyskusji sejmowej*, Warszawa 1961.

- Zarządzenie Kierownika Resortu Oświaty, z dnia 1 września 1944 r., w sprawie organizacji studiów nauczycielskich, Dz. Urz. Resortu Oświaty, 1944, nr 1–4, poz. 10, s. 13.
- Zarządzenie Ministra Oświaty w sprawie organizacji roku szkolnego 1964/65, Dz. Urz. Min. Oświaty 1964, nr 3, poz. 21, s. 68.
- Zarządzenie Ministra Oświaty z dnia 13 czerwca 1949 r. w sprawie egzaminów poprawczych dla uczniów szkół ogólnokształcących wszystkich stopni, liceów pedagogicznych, liceów i seminariów dla wychowawczyń przedszkoli, szkół zawodowych oraz szkół dla dorosłych, Dz. Urz. Min. Oświaty, 1949, nr 9, poz. 162, s. 213.
- Zarządzenie Ministra Oświaty z dnia 28 czerwca 1951 r. w sprawie instrukcji programowo-podręcznikowej, Dz. Urz. Min. Oświaty, 1951, nr 13, poz. 165, s. 216.
- Zarządzenie Ministra Oświaty z dnia 5 lutego 1958 r., w sprawie organizacji i działalności rad pedagogicznych w szkołach podstawowych i w liceach ogólnokształcących, Dz. Urz. Min. Oświaty 1958, nr 2, poz. 15.
- Zarządzenie Ministra Oświaty z dnia 16 marca 1964 r., w sprawie organizacji roku szkolnego 1964/65, Dz. Urz. Min. Oświaty, 1964, nr 3, poz. 21.
- Zarządzenie MWRiOP z dnia 30 czerwca 1939 r. o regulaminie rady pedagogicznej państwowej szkoły średniej ogólnokształcącej (liceum i gimnazjum) ogłoszone w Dz. Urz. MWRiOP nr 5, poz. 183, 1939 r.
- VII Plenum KC PZPR, Materiały z Plenum KW PZPR, sierpień 1961.

Opracowania wydane przed 1989 r.

- B.J., *O pracy Rady Pedagogicznej*, „Nowa Szkoła” 1967, nr 4, s. 187–194.
- Ciecierska T., *Odpad i odsiew młodzieży w szkołach średnich (Badania z terenu województwa bydgoskiego)*, Bydgoszcz 1963.
- Czajkowski S., *Rada Pedagogiczna a wyniki nauczania*, „Praca w Szkole” 1949, nr 5, s. 14–19.
- Dobosiewicz S., *Reforma szkolna 1961 r.: geneza i założenia*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1970, nr 13, s. 107–162.
- Drozdowska Z., *Planowanie pracy dydaktyczno-wychowawczej w szkole ogólnokształcącej*, Warszawa 1951.
- Grabski A.F., *Zarys historii historiografii polskiej*, Poznań 2000.
- Gwarek G., *Dokształcanie nauczycieli w ramach Rad Pedagogicznych*, „Oświata Dorosłych” 1969, nr 5, s. 287–288.
- Jarmuł S., *Kilka uwag o pracy Rady Pedagogicznej*, „Nowa Szkoła” 1969, nr 2, s. 43–44.
- Jarmuł S., *O próbach usprawnienia pracy Rady Pedagogicznej*, „Ruch Nauczycielski” 1969, nr 2, s. 108–115.
- J.M., *Autorytet szkoły i Rady Pedagogicznej*, „Głos Nauczyciela” 1969, nr 46, s. 6.
- Kania J., *Jak organizować samokształcenie Rad Pedagogicznych*, „Oświata Dorosłych” 1970, nr 10, s. 603–606.
- Kształcenie nauczycieli w Polsce Ludowej 1945–1975*, pod red. J. Jarowieckiego, B. Noweckiego i Z. Ruty, Kraków 1983.
- Kulpa J., *Kształcenie nauczycieli szkół powszechnych w Polsce w latach 1918–1939*, Warszawa 1963.
- Maciaszek M., *Młody nauczyciel w zespole pedagogicznym*, „Ruch Pedagogiczny” 1967, nr 1, s. 89–94.
- Mauersberg S., *Reforma szkolnictwa w Polsce w latach 1944–1948*, Wrocław 1974.
- Miller R., *Zarządzanie szkołą a stosunki między ludźmi w Radach Pedagogicznych*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1962, nr 2, s. 175–202.
- Nowak J., *O jednolitym front wychowawczy Rady Pedagogicznej w szkole przyzakładowej (doskonalenie w ramach Rady Pedagogicznej)*, „Szkoła Zawodowa” 1967, nr 2, s. 13–14.
- Poplucz J., *Stosunki międzyludzkie w Radach Pedagogicznych szkół zawodowych*, „Szkoła Zawodowa” 1970, nr 11, s. 36–38.

- Poplucz J., *Typowe sytuacje konfliktowe w Radach Pedagogicznych*, „Wychowanie” 1969, nr 13, s. 32–34.
- Pruszyński Z., *Rola kierownika szkoły w Radzie Pedagogicznej*, „Wychowanie” 1969, nr 2, s. 38–39.
- Ratuś B., *Licea pedagogiczne w Polsce Ludowej (1944–1970). Działalność wychowawczo-dydaktyczna*, Warszawa 1974.
- Ratyńska H., *Rady Pedagogiczne od strony praktyki*, „Wychowanie w Przedszkolu” 1959, nr 7/8, s. 378–381.
- Rączka J., *Kilka uwag o pracy Rady Pedagogicznej*, „Nowa Szkoła” 1965, nr 6, s. 47.
- R.J., *Na pierwszym zebraniu Rady Pedagogicznej*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1969, nr 7, s. 21–24.
- R.J., *O czym radzą rady*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1968, nr 4, s. 10–13.
- Stak E., *Rada Pedagogiczna współgospodarzem w szkole*, „Szkoła Zawodowa” 1957, nr 10, s. 10–11.
- Tymoszyk M., *Praca Rady Pedagogicznej nad doskonaleniem nauczycieli w liceach dla pracujących*, „Oświata Dorosłych” 1963, nr 10, s. 532–533.
- Wojciechowski K., *Samokształcenie Rad Pedagogicznych*, „Oświata Dorosłych” 1969, nr 9, s. 567–568.
- Zylbertalowa H., *Organizacja kolektywu pedagogicznego*, Warszawa 1958.

Opracowania wydane po 1989 r.

- Edukacja w PRL*, pod red. M. Wiśniewskiej, Warszawa 2016.
- Gołdyn P., *Źródła do dziejów szkolnictwa w Polsce w XX wieku. Sprawozdania szkolne • protokoły rad pedagogicznych • kroniki szkolne*, Poznań 2019.
- <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/rady-narodowe;3965579.html> (dostęp: 17.3.2024).
- <https://naszemiasto.pl/minelo-czterdzieci-lat-od-likwidacji-liceow-pedagogicznych/ar/c10-4472088> (dostęp: 18.3.2024).
- <https://olsztyn.ap.gov.pl/baza/skany.php?z=496&s=1> (dostęp: 15.3.2024).
- https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/web/archiwum-akt-nowych/zespolny?p_p_id=ZespolnyWeb_INSTANCE_zEpUTaJhvA5o&p_p_lifecycle=0&_ZespolnyWeb_INSTANCE_zEpUTaJhvA5o_mvcPath=%2Fzespolny.jsp (dostęp: 17.3.2024).
- <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/wyszukiwarka>
- <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/zespol/-/zespol/111841> (dostęp: 17.3.2024).
- Kosiński K., *O nową mentalność. Życie codzienne w szkołach 1945–1956*, Warszawa 2000.
- Król J., *Związek Młodzieży Polskiej w strukturach średnich szkół ogólnokształcących w Polsce w latach 1948–1957*, „Dzieje Najnowsze” 2013, nr 3, s. 63–80.
- Kupiński K., *Ideologiczne samokształcenie nauczycieli w świetle protokołów rady pedagogicznej liceum w Słupcy w roku szkolnym 1948/49*, „Polonia Maior Orientalis” 2022, t. 9, s. 140–154.
- Lewik-Tsirigotis E., *Szkoła podstawowa nr 1 w Wieluniu*, „Rocznik Wieluński” 2002, t. 2, s. 199–211.
- Łuczynska B., *Źródła do dziejów szkolnictwa w Galicji w zasobach Centralnego Państwowego Archiwum Historycznego we Lwowie – w perspektywie krystalizowania się narodu ukraińskiego*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie” 2014, t. 16, s. 281–297.
- Majorek C., *Makrohistoria i mikrohistoria [w:] Współczesna dydaktyka historii: zarys encyklopedyczny. Dla nauczycieli i studentów*, pod red. J. Maternickiego, Warszawa 2004, s. 174–176.
- Matuszkiewicz G., *Nauczyciele i uczniowie publicznej szkoły kształcącej w Koninie w latach 1945–1950 w świetle protokołów rady pedagogicznej*, „Polonia Maior Orientalis” 2020, t. 7, s. 141–154.
- Młynarczyk-Tomczyk A., *Edukacja historyczna w liceach pedagogicznych. Teoria i praktyka*, Kielce 2009.
- Młynarczyk-Tomczyk A., *„Walka o wyniki nauczania” jako jeden z elementów dyscypliny socjalistycznej w zakładach kształcenia nauczycieli*, „Almanach Historyczny” 2010, t. 12, s. 131–143.

- Osiński Z., *Nauczanie historii w szkołach podstawowych w Polsce w latach 1944–1989. Uwarunkowania organizacyjne oraz ideologiczno-polityczne*, Lublin 2010.
- Ośko S., *Absolwenci Państwowego Liceum Pedagogicznego w Inowrocławiu (rocznik 1950), czyli Rzecz o etosie nauczycielskim*, Radom 2005.
- Potyrała B., *Oświata w Polsce w latach 1949–1956*, Wrocław 1992.
- Pudłocki T., *Księgi ogłoszeń dyrekcji jako źródło do dziejów dnia powszedniego w galicyjskiej szkole średniej na początku XX wieku*, „Galicja. Studia i Materiały” 2018, nr 4, s. 123–138.
- Smolińska-Theiss B., Theiss W., „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” w służbie państwu, dziecku, rodzinie, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2021, nr 5, s. 7–18.
- Wajs A., *Materiały do dziejów warszawskiego szkolnictwa XIX i XX wieku w zasobie Archiwum Państwowego w Warszawie*, „Archeion” 2018, t. 119, s. 411–425.
- Wójcik-Łagan H., *Nauczyciele historii szkół średnich i powszechnych w latach 1918–1939*, Kielce 1999.
- Wróblewska U., *Gromadzenie i ochrona źródeł szkolnych*, praca naukowa pod kierunkiem prof. dr. hab. Wiesława Jamrożka w ramach trzymiesięcznego stażu naukowego zrealizowanego w Zakładzie Historii Wychowania, Wydziału Studiów Edukacyjnych, Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu w 2017 r.

Anita Młynarczyk-Tomczyk

Księgi protokołów rad pedagogicznych jako źródło do poznania praktyki nauczania (przykład liceów pedagogicznych 1944–1970)

Streszczenie

W literaturze naukowej nie wykazano jeszcze znaczenia ksiąg protokołów rad pedagogicznych jako źródła do poznania praktyki nauczania w PRL. Dlatego też tematyka ta wymaga uzupełnienia. Za materiał badawczy przyjęto 43 księgi protokołów rad pedagogicznych liceów pedagogicznych. Zakłady te wypromowały ponad 200 tysięcy absolwentów – nauczycieli szkół podstawowych, którzy uczyli miliony polskich dzieci. Spośród informacji (o zróżnicowanym zastosowaniu naukowym) zawartych w protokołach z posiedzeń rad pedagogicznych wyselekcjonowano te, które z punktu widzenia praktyki nauczania w PRL najczęściej dyskutowano na posiedzeniach rad pedagogicznych: programy nauczania i ich treści, proces nauczania w postaci wykorzystywanych metod i technik kształcenia oraz przekładające się na nie wyniki kształcenia. Ogląd pracy liceów pedagogicznych przez pryzmat tematyki posiedzeń rad pedagogicznych wykazuje, że zgromadzony w nich materiał jest ogromny i powinien się z nim zmierzyć każdy badacz dziejów edukacji w PRL.

Słowa kluczowe: historia, źródła, szkolnictwo

Anita Młynarczyk-Tomczyk

Minute Books of Faculty Meetings As a Source of Information about Teaching Practice (As Exemplified by Teacher Training Colleges in the Years 1944–1970)

Abstract

Academic literature has not yet demonstrated the importance of minute books of faculty meetings as a source of information about the practice of teaching in the Polish People's Republic. Therefore, this topic needs to be investigated in more detail. The 43 minute books of faculty meetings in teacher training colleges were used as research material. These schools produced more than 200,000 graduates—elementary school teachers who taught millions of Polish children. Among the diverse academic applications of the information contained in the minutes of faculty meetings, the author selected those which, from the point of view of the practice of teaching in the Polish People's Republic, were most often discussed at faculty meetings: curricula and their content, teaching strategies (methods and techniques), and educational outcomes. An overview of the work of teacher training colleges from the perspective of the subject matter of faculty meetings shows that the material collected in the books is enormous and should be considered by any scholar researching the history of education in the Polish People's Republic.

Keywords: history, sources, education